

Н. С. ЉЕСКОВ
Паун

Роман

Превела

НАДА УЗЕЛАЦ

БУКФАЛ

Био сам учесник невеликог кршења строгог манастирског обичаја на Валааму.¹ На тој суровој стени не воле испразне шетње: одакле год да доплови овамо далеки посетилац и колико год велика да му је жеља да се упозна са острвом, он не може себи да приушти то огромно задовољство – кажем *оїромно*, јер је острво заиста веома лепо и његови величанствени призори су чаробни. На Валааму се сваки ходочасник потчињава *йослушању*: он мора да иде у цркву, да се моли, да обедује, затим да ради и, коначно, да се одмара. На шетње и разгледање овде се не рачуна; али ја сам, ипак, у друштву три мушкарца и две даме успео да обиђем за ноћ цело острво и да заувек сачувам у сећању задивљујући приказ, који у слабом полумраку летње северне ноћи чине дивље стене, мрачне међе и тихи скитови рускога Атоса. Изузетно су лепе ове ћелије са својом дубоком тишином, а међу њима нарочито задивљује скит Јована Претече

¹ Паун је први пут објављен у часопису „Нива“ 1874, бр. 17–21, 23 и 24. Засебно издање (Санкт Петербург, 1876) у знатној мери се разликује од верзије из часописа. Рукопис није сачуван, али се може претпоставити да Љесков не само да је поправио нека места, која је цензура забранила, него је јако прерадио текст, припремајући посебно издање *Пауна*.

на острвцу Серничан¹. Овде живе пустињаци којима се суровост заједничког валаамског живота чини недовољном: они се повлаче у скит Претече, где управа обитељи² чува њихов мир од сваког упада световног човека. Овде пале своја кандила људи који су умрли за свет, али који се неуморно за свет моле: овде је вечни пост, ћутање и молитва.

Не знајући куда воде валаамске стазице, дођосмо до теснаца који одваја острвце Серничан од главног острва, и, опчињени густом папрати, у коју је зарасла овдашња котлина, седосмо да се одморимо и отпочесмо разговор о људима, који су ову глуву забит изабрали за место свог живота испуњеног молитвама и медитацијом.

– Какви су то људи, каква их сила и каква прошлост доводи овамо, да се овде живи закопају? – ускликну један наш саговорник.

– Ја никако другачије не могу да их замислим него као некакве духовне дивове и јунаке.

– Да, и имате право – одговори други – то су јунаци, али јунаци моћни бедом. То су зрна, која су већ *ипроклијала* и почела да ничу.

– А док нису проклијали?

Саговорник се насмеши и одговори:

¹ На Монашком острву (на финском: Серничан) била је 1855. године саграђена капела Јована Претече, по којој је острво и добило назив Претечино. 1858 г. овде је према пројекту А. М. Горностајева изграђен скитски храм Јована Претече. Не само ходочасницима, већ и монасима је без нарочите дозволе било забрањено да посећују Претечино острво, на коме је држан строги пост.

² Калуђери једног манастира, манастирско братство; манастир.

– Док нису проклијали... они су лежали крај путева, зарасли у трње и пропадали, као ви, и ја, и цео свет, док их ветар није зграбио и бацио на плодно тле.

– Ви говорите тако, као да познајете некога од људи, који су имали снаге да се живи закопају у овом беспућу.

– Да, чини ми се да сам заиста познавао таквог човека.

– Да ли је био паметан?

– Да.

– И разуман?

– Хм! ... да. А уосталом, ја не намеравам да судим о њему, али ја сам га волео и веома поштујем сећање на њега.

– Он је већ умро?

– Да.

– Овде?

– Недалеко – одговори сабеседник, поново се благо осмехнувши.

– Живот таквог човека увек у мени може да изазове велико интересовање.

– И у мени, и у мени такође – прихватише други.

Даме су биле још заинтересованије од мушкараца, и једна од њих, лепа плавуша црних очију, обративши се овом нашем сапутнику, рече:

– Знате ли да бисте нам учинили велику услугу уколико бисте нам баш овде, у тишини овог беспућа, на коме смо се тако неочекивано нашли, испричали повест о вама познатом испоснику.

Друга дама и сви ми придружисмо се тој молби – и тај, на кога се она односила, сложи се да је испуни те поче:

1.

Пре двадесетак година, када сам био ђак и ишао у једну петербуршку гимназију, живео сам са покојном мајчицом и њеном сестром, а мојом тетком, Олгом Петровном, у кући моје друге, богате тетке по оцу. Иако ова друга сада више није жива, ја ипак нећу открити њено право име и назваћу је Ана Лавовна. Њена кућа и сада стоји на истом месту на коме је стајала; само што је тада била позната као једна од највећих у целој улици, а сада је тамо једна од најмањих. Огромне модерне грађевине стиснуле су је и на њу више нико не обраћа пажњу, као што је то било у оно време од кога почиње моја прича.

Када сам већ почео своје приповедање од куће, а не од људи, треба да будем доследан и да вам испричам каква је то била кућа; а она је била страшна – и то страшна по много чему. Била је камена, двоспратна, са три дворишта, која су једно за другим водила унутра, и ограда са свих страна равним двоспратним зградама. Изгледала је мрачно, суморно, скоро попут тамнице. Утисак, који је остављала, био је веома мучан. Ова кућа представљала је део мираза моје тетке, кад се удавала за њеног

не баш далеког рођака, који је веома много обећавао у своје време, сјајног светског младог човека, који је, међутим, завршио тако што је изузетно вешто спискао сав свој незнатан и женин знатан иметак и посегнуо за остацима њеног мираза, то јест за овом кућом. Овакву намеру муж моје тетке открио је у Паризу, где су супружници живели у то време и где је Ана Лавовна мислила да блиста лепотом и да њом може да задиви цео свет – само да пред очима тог света није светлуцала некаква дама из полусвета, са којом је борба била неугодна, па и немогућа, јер је раскош ове друге била тако баснословна, да су се најсолидније даме интересовале: одакле све то једној куртизани? Интересовала се за ово, вероватно, и моја тетка Ана Лавовна, и добила је од свог мужа одговор да завидан положај неваљалице зависи од дарежљивости неког Енглеца, који се обогатио у индијској компанији; али се ускоро испоставило да је то бесмислица и да богаташ – Енглез није нико други него сам супруг моје теткице, који је веома несмотрено распоредио њену имовину у корист те тамне звезде. Његов занос је отишао тако далеко да њима није остало ништа осим петербуршке куће о којој говорим. Сазнавши за ово, тетка Ана Лавовна је мало беснела, мало ридала, а затим се уразумила и испољила не само велику снагу карактера, већ и поприличну бездушност: она је званично поништила своја пуномоћја на име мужа и, оставивши га у Паризу на милост повериоцима одјурила назад у Русију и настанила се у својој кући. Ова кућа давала је повелик приход, тако да је тетка могла не оскудевајући да живи од тих средстава и да васпитава сина Волдемара, или

како су га у кући звали, Доду. Мужу ништа није сла-
ла и никада о њему није говорила; тако да се он нег-
де изгубио, и најзад, потпуно без трага нестао у
иностранству. Једни су говорили да је умро негде у
дужничком затвору; други су тврдили да је служио
као крупје у некаквој коцкарници. Али то је за нас
свеједно. Тетка Ана Лавовна је у то време, када сам
је ја упознао, била жена од око четрдесет пет годи-
на; још су се на њој видели трагови изванредне, иа-
ко крајње непријатне, хладне и строге лепоте, која је
представљала обележје жене руског бомонда¹. Ана
Лавовна је живела у својој кући, заузимајући поло-
вину веома лепог високог партера. То је био вели-
ки стан, који је омогућавао тетки да живи како при-
личи великој дами, уз то строгој и солидној, каквом
ју је сматрао велики број људи на високом поло-
жају који ју је посећивао. Она је волела да се мало
размеће својим положајем, жалила се када се за то
укаже прилика на своју незаштићеност и ограни-
ченост удовичких средстава – и изврсно завршава-
ла своје послове. Захваљујући њеним везама и сна-
лажљивости, васпитање сина ништа је није
коштало, она је, поред тога, некако испословала ве-
ома пристојну новчану помоћ због „беспримерне
несреће“, а приход од куће штедела. Ана Лавовна је
била велики рачунџија и, истину говорећи, веома
безосећајна, што, по мом мишљењу, можете у неку
руку да закључите из њеног поступка према мужу,
коме никада није опростила његову кривицу и није
му помогла у његовој беди ниједним грошем. У
теткиној кући сви су је се плашили и стрепели од
ње: ја сам то врло добро знао, јер сам, живећи у јед-

¹ Високог друштва (од франц. beau monde).

ној од њених дворишних кућица, могао да посматрам како су је људи гледали. Тетка није имала управника: сама је водила своју кућу и била најстрожа и најнемилосрднија господарица. Код ње је био такав обичај да су сви станари куће морали да јој плате станарину месец дана унапред, и уколико неко не би платио један дан, овоме су одмах вадили прозоре, а кроз два дана избацивали станара напоље. Олакшица и попустљивости није било ни за кога, и њих нико од станара није покушавао ни да тражи, јер су сви знали да би то било узалудно. Тетка је водила послове мудро: њу саму станари никада нису видели, и никога од њих нису њој пуштали ни под каквим изговором – она је само давала наређења, и ова немилосрдна наређења су извршавана. Говорило се да приликом извршавања ових наредби никада није смело ни трунке да се попусти, али тетка је ипак налазила да су извршиоци њене воље поступали још прилично благо, и променила је многе од њих, све док најзад није нашла једног, који је потпуно одговарао њеној немилосрдној строгости. Овај изузетан човек био је вратар Паун Петров, презименом Певунов, или просто, како су га звали – *Паун*. Препоручујем овога човека вашој нарочитој пажњи, због тога што ће он, без обзира на његов скромни положај, бити јунак приче коју сам почео. Због овог истог разлога описаћу вам га мало детаљније и испричати како смо ми лично имали задовољство да се упознамо са овим чудак-ом у шареној ливреји.

2.

Када смо се мати и ја уселили у мали стан једне од дворишних кућица у другом дворишту теткине куће, Паун Певунов је већ шест година служио код ње као вратар и важио је за њеног најоданијег човека и, што се каже, њену десну руку. У вези са неограниченим поверењем Ане Лавовне у Пауна и још више у вези с тим што је живео код ње не смењиван много година, док пре њега нико није могао да се привикне на живот код ње, кућом су колале разне бесмислене гласине, које су се заснивале на најглупљим закључцима, а понајвише на томе што је Паун, по мишљењу многих, био лепотан. Описаћу вам спољашњост Пауна у том периоду његовог живота када сам га упознао. У то време имао је нешто више од четрдесет година, био је висок мушкарац, чврст и стасит; светлоплаве косе, са великим, веома пријатним сивим очима, лепим паметним челом, изразитом строгошћу на лицу и достојанством у покретима и целом свом изражајном држању, које је падало у очи. Могли би се опкладити у било шта, да ни у једној престоници Европе није било и нема импозантнијег вратара од Пауна. Мислим да би он изгледао још важније у

Паун

По снази и даровитости тик уз највеће ауторе, Лава Николајевича, Николаја Гогоља, Ивана Тургенева, Ивана Гончарова, по ширини схватања живота и дубоком разумевању тајни живота, по истанчаном владању руским језиком, Љесков неретко надилази своје претходнике, одликујући се ретким уметничким погледом на историју Русије и њен пут кроз време. Као радознао истраживач народног карактера, Љесков приказује не само опчињавајућу привлачност руског човека него и дубоко усађен порив ка подвигу. У својој прози Љесков описује природу човека која у сваком од нас носи непоновљиву оригиналност, зато и опус његових књижевних ликова обухвата и чудаке, старовремске људе, великане...

Паун (1874) почиње ауторовим исказом да је острво Валаам предео посебне врсте: „Био сам учесник невеликог кршења строгог манастирског обичаја на Валааму. На тој суровој стени не воле испразне шетње: одакле год да доплови овамо далеки посетилац и колико год велика да му је жеља да се упозна са острвом, он не може себи да приушти то огромно задовољство – кажем *оїромно*, јер је острво заиста веома лепо и његови величанствени призори су чаробни. На Валааму се сваки ходочасник потчињава послуша-

њу: он мора да иде у цркву, да се моли, да обедује, затим да ради и, коначно, да се одмара. На шетње и разгледање овде се не рачуна; али ја сам, ипак, у друштву три мушкарца и две даме успео да обиђем за ноћ цело острво и да заувек сачувам у сећању задивљујући приказ, који у слабом полумраку летње северне ноћи чине дивље стене, мрачне међе и тихи скитови рускога Атоса...“ У „Зачараном путнику“ (1872), Љесков се трудио да дочара симболичку слику Валаама, али је у *Пауну* (1874) искристалисао своју уметничку слику – острво Валаам, као симбол Царства небеског, којем човек стреми пловећи морем живота. Па и касније се Љесков бавио темом светог острва Валаама, а то се посебно односи на причу „Тајанствена знамења“ (1885), заокружујући симболичку слику, готово до краја незаинтересован за обликовање историјско-хронолошке слике о њему.

Све што је Љесков у свом књижевном стваралаштву посветио острву Валаам, за разлику од аутора који су се такође бавили овом темом, и духовних и световних, нипошто нису етнографске или историјске скице него управо оно што пружа истинску потпору да се докучи сила преображења, која од оснивања манастира доприноси да се вреднују духовни дарови које Господ шаље руском човеку преко тог посебног места, којем и данас тежи душа православног човека. Као дубоко религиозан човек, настојао је да у души сваког човека пронађе истину о Богу, пут до Царства небеског, али као што су путеви бројни и могућности разноврсне, тако је и пут којим је Љесков ишао био необично замршен, али и неочекивано нестабилан. Духовна лутања Љескова у потрази за истином, разуме се, огледају се у његовом делу, у којем су његови књижевни јунаци у сталној потрази за правом хришћанском вером.

Паун је настао као производ утисака које је Љесков, као путописац, стекао 1872. године, приликом обиласка монашког острва Валаам, у језеру Ладога. Јунак приче, портир Павлин (Паун), типичан је Љесковљев јунак, праведна, светла народна природа. Његов живот протиче у противречним и дубоко трагичним околностима и премда је осетљиве и саосећајне душе, он је неумољив и прецизан у спровођењу злосрећних наума своје бездушне газдарице Ане Лавовне, код које служи, и притом спокојно прима на себе мржњу њених подстанара. Праведност главног јунака не уочава се одмах, јер он је на први поглед непривлачан, чак љут и одбојан, али у тренутку кад помаже ученику да пронађе своју срећу и тако се огреши о црквена правила, он ту праведност најочигледније испољава. Истина је да потом одлази у манастир да се искупи за грехе. Између осталог, Љесков у овој причи обрађује недоумицу о томе у каквом односу црквена правила стоје наспрам стварног живота. Да би стигао до исправног схватања природе главног јунака, Љесков читаоцу оставља на избор могућност посматрања из различитих визура. У том истанчаном односу стварног и имагинарног и лежи ненадмашно умеће Љескова.

Н. У.

Садржај

Паун	7
Нада Узелац: <i>Паун</i>	113